

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram

Urban Theory of Chicago School: Urban Ecological Theory

Gencay Serter

Ankara Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara

ÖZET

Chicago Okulu, 20. yüzyılın başından 1950'lere kadar süren süreç içerisinde geliştirdiği yöntem ve çalışmalar ile şehircilik içerisinde özgün ve öncü bir konuma sahip olmuştur. Kendi dönemi içerisinde yapılan tüm kent çalışmalarında etkisi bulunan Chicago Okulu daha sonraki süreçte geliştirilen kent kuramlarının hemen hemen hepsinde kendisine referans verilen bir konumda olmuştur. Chicago Okulu hem kent bilim içerisinde hem de sosyoloji alanında yepyeni bir dönemin başlangıcını temsil etmiş, kent ve kentliyi hem sosyolojinin hem de kent bilimin gündemine sokmuştur. Ancak Amerika kıtasında olgunlaşan bu yaklaşım barındırdığı çerçeve ile Avrupa'da Frankfurt Okulu'nun temsil ettiği Marksist yaklaşımdan kökten bir kopuşu da temsil etmiştir. Bu anlamda bu makale içerisinde bir yandan Chicago Okulu'nun geliştirdiği yöntemin ortaya çıkışındaki özgün koşullar ortaya konulduktan sonra Chicago Okulu'nun kent sosyolojisi alanında ürettiği yaklaşımlar (Ekolojik Yaklaşım - İnsan Ekolojisi, Kültüralist Yaklaşım - Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme) incelenmiş ve bu yaklaşımları besleyen ideolojik arka plan ve bu arka planın dayandığı düşünsel kökler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makale içerisinde Chicago Okulu'na yöneltilen eleştirilerle birlikte okulun geliştirdiği yöntemin yeterliliği ve kapsayıcılığı tartışılırken diğer yandan 1970'lerden itibaren yepyeni bir çerçeveye bürünen kent çalışmalarının tarihsel süreç içerisindeki gelişim serüveninde Chicago Okulu'nun taşıdığı özgün yer ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Giriş

Bir bilim dalı olarak sosyoloji batıda modernliği ve hızla yaşanan toplumsal değişmeyi anlama çabası sonucunda ortaya çıkmış olsa da kökenleri itibarı ile çok daha eski dönemlerden

ABSTRACT

Chicago School, within the period from the early 20th century to 1950s, has a unique and leader position concerning urbanization by the methods developed and the studies performed. The School has an influence upon all the studies concerning urbanization within their own period, and the School has been referenced in almost all the studies developed at the later period concerning the urban theory. Chicago School represented the beginning of a new era in both urban science and sociology. Moreover Chicago School put the city and citizen on the agenda of both sociology and urban science. With its framework, this approach developed in America has represented the fundamental theoretical break from Marxist approach represented by Frankfurt School in Europe. Therefore, within the scope of this article, firstly specific conditions caused by the method developed in Chicago School has put forward, secondly the approaches on urban sociology (Ecological Approach-Human Ecology, Culturist Approach-Urbanisation as a Way of Life) introduced by Chicago School has analysed and, finally tried to be set out ideological background supporting these approaches and intellectual bases of this background. Within the scope of this article, it has discussed, on the one hand, that the critics towards Chicago School, competency and comprehensiveness of the method developed by the School, and on the other hand, that the unique position of Chicago School within the historical progress of urban studies gained a totally new frame as of 1970s.

itibaren sosyolojinin inceleme konusu olan toplum birçok düşünür tarafından ele alınmıştır. Toplumu anlama ve değiştirme çabasında da mekan (kent) her zaman en önemli araçlardan biri olmuştur.

İyi yaşamı ve iyi toplumu kent (mekan) üzerinden yaratmaya çalışmak; bir başka ifade ile iyi yaşamı mekanı değiştirerek ortaya çıkarmak çabası eski yunan polislerinden, sanayi kentine kadar geçen süreç içerisinde var olan bir düşünce olmuştur. Kent, tarihin her döneminde barındırdığı sınıflı toplum yapısı ile eşitsizliklerin mekanı olurken bu özelliği sebebiyle çoğu zaman eleştirilmiştir. Eski Yunan Polislerinden 16. yüzyıla kadar olan süreçte Platon'un Devlet'inden başlayarak, Thomas More'un Ütopyası, Campanella'nın Güneş Ülkesi kentin ürettiği eşitsizliklere birer tepki olarak ortaya çıkmış ütopyalardır.

18. yy'da ortaya çıkan Sanayi Devrimi ile birlikte ise kentler önceki dönemlerde olmadığı kadar büyümüşler ve ürettikleri yaşam kalitesi itibarı ile kötüleşmişlerdir. Üretimin kentte yoğunlaşması ile birlikte mekanın kullanım yoğunluğu artmış, sanayi kentinde mekan üzerinden eşitsizlikleri gözlemlemek kolaylaşmıştır. Mekan önceki dönemlerle kıyaslanamaz biçimde eşitsizliklerin temsil edildiği bir alan haline gelirken bu duruma tepki olarak önceki dönemlerin benzeri şekilde ütopyalar ortaya çıkmıştır. Robert Owen, Fourier, Saint Simon mekanı şekillendirerek, toplumun değiştirilebileceği fikrinden hareketle ütopyalarını kurgulamışlardır. 20. yy'da da aynı şekilde aşırı büyümüş ve doğal kaynakları hızla kirleterek toplum yapısını bozduğuna inanılan sanayi kentine karşı Ebenezer Howard, F. L. Wright tarafından kent ütopyaları kurgulanmıştır.

Kent mekanı ve kent toplumu arasındaki karşılıklı etkileşim içerisinde tüm bu yazın ve pratikler ortaya çıkarken, büyüyen işçi sınıfının ve yüksek sömürünün yarattığı yeni sosyal koşulları ve siyasal tehditleri erken dönemde fark eden modern devletler, sanayileşme idealinin bir sonucu olarak kentleşme politikasını hükümet politikalarının temel konularından biri yapma gereğini, biraz da mecburiyetten kabul etmek zorunda kalmışlardır. Sadece devletlerin değil, bütün ütopyik sosyalistlerin, muhaliflerin, planlamacıların da temel dertleri sanayi toplumu, rasyonel iş örgütlenmesi, hijyen, sağlıklı ve planlı yapı çevre, eğitim gibi konular üzerine odaklanmıştır (Ragon, 2010: 17-81). Bu anlamda anlaşılacak ve yönetilmek/değiştirilmek istenen topluma ilişkin bilim dalı olarak sosyolojinin de temelleri 19. yy'da atılmıştır. İlk kez 1838'de Comte tarafından kavramsallaştırılan sosyoloji bilimi, ilk dönemde pozitivist yöntem doğrultusunda toplumu doğa bilimlerinde uygulanan yöntemlerle açıklamaya çalışan kuramcılar tarafından geliştirilmiştir. Bu şekilde yeni kurulan bilim dalı olarak sosyoloji bilimini tartışılmaz ve kesin temellere oturtmak hedeflenmiştir. Bu anlamda Karl Marx, Ferdinand Tönnies ve Max Weber bu yöntemi kullanan klasik sosyal bilim kuramcılarıdır. Bu kişiler aynı zamanda ortaya koydukları yöntem ve kavramsallaştırmalar ile kent sosyolojisinin kuramsallaşmasında da önemli yere sahip olmuşlardır. Ancak bu kişilerden hiçbiri kent sosyolojisi adı altında bir kavramsallaştırmaya gitmemiştir. Marx şehri daha çok mülkiyet ilişkileri ve sınıflar üzerinden ele almıştır. Bu anlamda Marx için kent sınıf savaşının mekanı ve kapitalizmin yarattığı bir çevredir. Tönnies ise yaptığı çalışma ile Cemaat (Gemeinschaft) ve Cemiyet (Gesellschaft) kavramları üzerinden kırsal topluluk ve kentsel topluluğun temel farklılıklarını ortaya koymuştur. Max Weber ise bu üç düşünür arasında

kendi içlerinde kıyaslandıklarında kent olgusu üzerine en çok odaklanan kişi olmuştur. Ancak kapsayıcı ve bütünlüklü olarak kent sosyolojisinin kuramsallaşması Chicago Okulu ile olmuş ve daha sonrasında gelişecek olan tüm kent kuramları açısından referans verilen bir düşünsel çerçeveyi temsil etmiştir.

Bu çalışma içerisinde Chicago Okulu'nun geliştirdiği yöntem ve kavramsal çerçevenin özgünlüğü anlamında kent kuramlarının tarihsel süreçteki gelişimi içerisinde ne anlam ifade ettiği ortaya konmaya çalışılırken; bir yandan da bu okulun ortaya çıkmasına sebep olan dinamikler, o dönemim toplumsal koşulları ve okulun dayandığı bilimsel ve teorik arka plan incelenerek okulun sahip olduğu ideolojik arka plan ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Chicago Okulu'nun Ortaya Çıkışı

Bugün Chicago Okulu diye andığımız, 20. yüzyılın ilk birkaç on yılında sosyal bilim araştırmalarına yön veren okul, 1892'de Chicago Üniversitesi'nde Sosyal Bilimler ve Antropoloji adıyla kurulmuş, asıl olarak sosyoloji çalışmaları yapmış bir bölümdür. Chicago Okulu'na dair belki de öncelikli söylenmesi gereken nokta, bu adlandırmanın epistemolojik bir topluluk ya da toplum üzerine aynı anlayış ve yaklaşımları paylaşan bir gruptan ziyade Chicago Üniversitesi'nde anılan bölümde, kuruluşundan 1930'lara kadar olan dönemde sosyoloji çalışan bir grup araştırmacıya tekabül ettiği (Parker, 2004:39).

Kentsel Ekoloji ekolünün kurucusu olan ve kendisi de Chicago Okulu'nda akademisyen olan Robert Ezra Park, üniversiteye gazetecilikten gelmiş ve bu mesleki geçmişinin sağladığı avantajla farklı bilimsel yaklaşımları üniversite hayatında sürdürmüştür (Thorns, 2004:26). Doktorasını Almanya'da yapan Park, eğitimi sırasında Simmel ve Winderband'ın öğrencisi olmuş ve Weber'in ekolünden etkilenmiştir (Arlı, 2012:128). Park, o zaman içinde yaşadığı şehir olan Chicago'nun büyüme hızı, şekli ve bu süreçte şehirde meydana gelen olaylara ilgi duymuştur.

Chicago Okulu'na neredeyse ilham kaynağı olan Chicago şehri, o zaman için kentleşme tarihi bakımından eşine az rastlanır içerikte ve süratte büyümüştür. Bu kent 1830 yılında 100 civarında nüfusu olan bir köy iken 1930'da nüfusu 3.373.753'e ulaşmıştır (Bal, 2008:184). Bu büyümenin altında yatan en büyük sebep kentin Orta Batı Amerika'ya açılan ticaret, finans, üretim ve taşımacılık merkezi olarak benzersiz bir yere sahip jeopolitik konumudur (Thorns, 2004:26). Chicago kenti hem doğu-batı hem de kuzey-güney yönlerinde demiryolları ve su yollarının kesişim bölgesinde bulunuyordu. Gelişen ulaşım olanakları neticesinde Missisipi Havzası içerisinde bulunan ve mobilya sanayini besleyen Wisconsin ve Indiana Ormanları ve gıda sanayini besleyen geniş hayvan varlığı ve bakır tarım toprakları, Chicago kentinin görülmemiş hızla büyümesine sebep olmuştur (Cronon, 1991:371-385).

Avrupa'da gerçekleşen Endüstri Devriminin Amerika'yı kapsayan bir coğrafyada yol açtığı ilerlemelerin yansımaları olarak

ABD’de gelişen ulaşım olanakları ve ekonomik gelişmeler karşılıklı olarak birbirini besleyen iki unsur olmuş ve yaşanan süreç sonunda Chicago kenti Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin en uzun demiryolu ağına sahip kenti konumuna gelmiştir. Diğer taraftan, İç Savaş da Chicago’nun gelişimini hızlandıran gelişmelerden biri olarak değerlendirilebilir. İç Savaş sonrası süreçte belirli endüstri kollarının merkezi haline gelen Chicago, nihayetinde bir finans ve kültür merkezi olarak ABD’nin ikinci büyük kenti olma konumuna ulaşmıştır (Kara, 2011:367).

Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak Chicago’nun kontrol edilemez bir şekilde büyümesi, toplumsal nitelikleri de dönüştürmüştür. Kuzey’in topyekün zenginleşmeye başladığı ve ABD’nin dünyanın geri kalanı için bir cazibe merkezi olduğu bu dönemde, Chicago, modernliğin temsilcisi ve ABD imajının kendisinde somutlaştığı bir form olarak ortaya çıkmış ve özellikle vaat ettiği yaşam ve çalışma koşullarıyla, hemen her coğrafyadan insanların akın ettiği bir şehir haline gelmiştir. Daha iyi yaşam şartlarına kavuşmak için Chicago’ya gelenler arasında Güneyli siyahiler başı çekmiştir. Güneyli siyahiler eski yurtlarında sahip olmadıkları haklara ve daha iyi yaşam şartlarına kavuşmak umuduyla Chicago’ya göç ederlerken, kent en fazla göçmen grubun yaşadığı yer konumuna gelmiş (Bal, 2008:184) ve göç hareketinin ulaştığı boyut bu süreçte kontrol edilmesi güç bir sorun haline alarak siyahî göç dalgası Chicago’nun siyahî ırk karşıtı bir bölge olarak isim yapmasıyla sonuçlanmıştır (Kara, 2011:368). İrk ayrımcılığı neticesinde yeni gelen siyahiler daha önce gelenlerin yanına yerleşmek zorunda kalmış; bu süreç neticesinde de 1920’lerin sonunda “black belt” (siyah kuşak) olarak adlandırılan zenci yerleşim bölgesi ortaya çıkmıştır (Hinton, 2002:315-316).

Daha iyi şartlarda çalışmak ve yaşamak için gelen göçmenlerin yerleşim yerleri, birçok bakımdan oldukça sağlıksız ve çok hızlı şekilde inşa edilen bu yerleşim yerleri, yeni problemlerin de kaynağı olmuştu. Örneğin daha iyi yaşam şartları elde edeceklerinden emin olarak gelen göçmenlerin çoğunun İngilizce bilmemesi, emeklerini ucuza satmalarının en önemli sebebiydi. Tüm bu gelişmeler neticesinde Chicago, 1886’daki Haymarket isyanı dâhil olmak üzere birçok politik eyleme de ev sahipliği yapan bir kente dönüşmüştür (Kara, 2011:369). Bunun yanında, Chicago, hızlı endüstrileşmenin beraberinde getirdiği toplumsal huzursuzlukla sonuçlanan, yoğun göç, etnik çatışmalar, ırkçı hareketler, işsizlik, çeteler, yüksek suç oranı, düşük yaşam koşulları, evsizlik, fakirlik, salgın hastalıklar gibi birçok problemin yaşandığı mekân haline gelmiştir. Hızla gelişen ve kalkınan Chicago bütün dünyayı büyülerken, bu gelişmeler sonucunda acilen çözülmesi gereken problemlerle karşı karşıya kalan Amerika’nın hâkim sınıfı, Chicago kentindeki bu gelişmelerden kaygı duymaya başlamıştır (Blake, 1963:364).

Bu problemlerin çözümü için birçok araştırmacının çalışıp çözüm üretmesi gerekiyordu. Chicago bu özellikleri ile birçok disiplinden araştırmacının ve bilim adamının ilgi alanına girmiştir. Chicago Okulu, bu araştırmalar içerisinde kentte bireylerin hareketlerini ve özelliklerini gözleme yoluyla kenti

açıklamaya çalışan okul olarak ortaya çıkmış, şehircilik ve kent sosyolojisi alanında özgün bir yere sahip olmuştur.

2. Chicago Okulu Kent Sosyolojisi Yaklaşımları

1920’lerden 1940’lara kadar Chicago Üniversitesiyle bağlantılı olan Robert E. Park, Ernest Burgess ve Louis Wirth, uzun yıllar boyunca kent sosyolojisindeki araştırmaların ve teorilerin ana temellerini teşkil eden fikirleri geliştirmişlerdir. Chicago Okulu’nun kent sosyolojisinin düşünsel kökenlerinin tıpkı Alman Sosyoloji geleneğindeki gibi iki katmanı vardı. Bunlar Doğa Bilimleri ve Kültür Bilimleridir. Chicago Okulu üyeleri, Hobbescu doğa durumunda toplumsal düzen nasıl mümkündür sorusunun cevabını Alman geleneğinden gelen yorum çerçeveleriyle ilişkili biçimde kültür kavramında aramışlardır (Arlı, 2012:129). Kültür üzerinden kenti anlama ve tanımlama çabası Wirth’de daha net görülürken, Robert E. Park ve Ernest Burgess tarafından ise doğa bilimleri ile ilişkili biçimde geliştirilen kuramlar çerçevesinde kent olgusu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Park ve Burgess tarafından 1921 yılında yayımlanan Sosyoloji Bilimine Giriş adlı eserlerde oluşturulacak kent kuramlarının bilimsel temellerinin sunulduğu eser olarak görülebilir.¹ Bahse konu eser içerisinde Sosyoloji Bilimi’nin başlangıcı 1830 -1842 yılları arasında Auguste Comte’un Cours de Philosophie Positive (Pozitif Felsefe Kursları) adı altındaki yayınına dayandırılmış ve eserin tamamında katı pozitivist bir tavırla insan davranışları, topluluk ilişkileri ile doğa arasında doğrudan ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Eser içerisinde Hobbes’çu bir anlayışla insanın doğasının da tıpkı doğanın kendisinin olduğu gibi yıkıcı ve acımasız olduğu belirtilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda Sosyoloji Bilimine Giriş kitabı daha sonra yine Burgess ve Park tarafından yazılacak olan ve kent kuramları içerisinde özgün bir yere sahip olacak olan ekolojik yaklaşımın temellerinin atıldığı Şehir (The City) adlı eserin düşünsel ve teorik temellerini oluşturmuştur. Şehir kitabında Sosyoloji Bilimine Giriş kitabında yer alan kuramsal çerçeve Chicago kenti ölçeğinde özelleştirilmiş ve Chicago kenti bu kuramsal yapı çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Chicago Okulu içerisinde dikkat çeken diğer yaklaşım ise Wirth tarafından geliştirilen şehrin “bir yaşam biçimi” olarak ele alındığı kültüralist yaklaşımdır. Bu yaklaşım içerisinde kent insanının yaşamının kır insanının yaşamından farklılıklarının altı çizilerek kent kültürel bir öge olarak ele alınmış ve açıklanmaya çalışılmıştır.

¹ Eser içerisinde Darwin’in birçok makalesinin yanında, Adam Smith ve Friedrich Bastiat gibi liberal ekonominin kuramcılarının makaleleri yer almıştır. Bu makaleler ile bir anlamda kapitalizmin yıkıcı yapısının doğa üzerinden olumlanması yapılmıştır. Ayrıca Tonnie’s ‘in Habitat and Custom, the Individual and the General Will (Habitat ve Gelenek, Bireysel ve Toplum Geleceği) adlı makalesinin yanında Simmel’in çatışma (conflict), hakimiyet kurma (subordination), grup içi ilişkiler ve yabancılaşma gibi konuları ele aldığı 9 makalesi bulunmaktadır (Park ve Burgess, 1921:1-720) Eser değerlendirildiğinde Chicago Okulu’nun düşünsel temellerinin Alman Sosyoloji Geleneği’ndeki gibi kültüralist ve pozitivist bir yapı üzerine şekillendiği ve bu yapı içerisinde kapitalizmde doğa bilimleri üzerinden toplumsal gerçeklik olarak sunulmaya çalışıldığı açık olarak görülmektedir. Zaten daha sonrasında da Burgess ve Park tarafından bu çalışma bir adım ileriye doğru götürülecek ve Şehir (The City) adlı eser içerisinde kapitalizmin Chicago üzerinde yarattığı tüm çelişki ve eşitsizlikler kültüralist bir yaklaşımla veya doğa bilimleri üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. Ekolojik Yaklaşım (İnsan Ekolojisi)

Ekolojik Kuramı geliştiren ilk kent sosyologları olarak R. Park, Mc Kenzie ve E. Burgess'in oluşturdukları kavramsal çerçeveler içerisinde çeşitli kuram ve düşünürlerin etkilerini görmek mümkündür. R. Park kentsel ekoloji disiplini geliştirirken Comte, Spencer, W.I. Thomas, Darwin, Durkheim gibi birçok düşünürden etkilenmiştir. Park, Durkheim'in etkilerini görebileceğimiz kuramını geliştirirken özne olarak insanın dünyaya tutkuları, içgüdüleri ve kontrolsüz istekleri ile gelen bir varlık olduğunu varsaymıştır (Aslanoğlu, 1998:26). Aynı şekilde Darwin'in evrimci bakış açısına ek olarak biyolojik organizmalarla toplumun örgütlenme ilkeleri arasında benzerlikler olduğuna inanan Comte ve Spencer, Chicago Okulu'nun düşünsel temellerini oluşturur. Comte ve Spencer insan topluluklarının da doğal dünyayı yöneten yasalar gibi yasalarla yönetildiğine inanmış ve bu şekilde toplumsal olguların tahmin edilebileceğine ve yönetilebileceğine inanmışlardır (Cuff vd., 1989:27; Mauss, 1998:18-19; Swingewood, 1998:7-76). Park bu düşünsel temeller üzerine kurguladığı kavramsallaştırma içerisinde, özünde ilkel güdülere sahip insan tipi ve bu insan tipinden oluşan toplum yapısına bağlı olarak kenti de insan özünün yansıması olarak tanımlamıştır. Yani kent içerisindeki hareketler ve bu hareketler sonucu oluşan kentsel mekan tıpkı insanın özü gibi "doğal" ve "değiştirilemez" bir durumu ifade etmektedir. Bir başka ifade ile Chicago Okulu'nun temel sorunsalları olan kent içerisindeki göçler ve bu göçler sonucu oluşan çöküntü bölgeleri tamamen insanın doğası ile ilgilidir ve kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu şekilde kökenleri doğaya dayandırılarak doğruluğu kabul edilen bir takım yasalara bağlı olarak oluşturulan kuram içerisinde kent sistematik bir temelle oturtulmaya çalışılmıştır.

Park yerleşim şekline katkıda bulunan sosyal ve mekansal yapılar arasındaki bağı tanımlamak ve formüle edebilmek için Haeckel'in Eski Yunanca'da ev yuva anlamına gelen oikos kelimesi ile logos kelimelerini kullanarak 1869 yılında geliştirdiği ekoloji tanımından yararlanmıştı. Ernst Haeckel ekolojiyi "canlıların birbirleriyle ve yaşadıkları ortamla olan ilişkileri dahil, doğal çevrenin çalışması" olarak tanımlamıştır (Haeckel, 1869: 353-370). Ekoloji kavramı içerisinde canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkileri çalışılır ve anlamlandırılmaya çalışılır (Odum ve Barrett, 2008:2). Ekolojik bir yapı olarak tanımladığı toplum içerisinde meydana gelen nüfus hareketlerini tanımlamak için de McKenzie bitki ve hayvanların doğadaki hareketlerini inceleyen bitki ve hayvan sosyolojisine başvurmuş; bitki ve hayvan sosyolojisi içerisinde geliştirilen ve belirli bir bitki türünün doğada nasıl egemen olduğunu anlatmak için kullanılan yayılma (extension), mücadele (competition), yerine geçme (succession), istila (invasion) kavramlarını kullanmıştır (McKenzie, 1925:63-79). Burgess, bu noktadan hareketle inceleme alanı olarak ele aldığı; o zaman için en büyük problemi göç olan Chicago'yu açıklamak için Darwin'in geliştirdiği rekabete dayanan evrim fikrinin üzerine McKenzie'nin oluşturduğu altlığı koyarak Chicago kentinde yaşanan göç ve yer değiştirme hareketlerini açıklamaya çalışmıştır. Keza 1910-1930 yılları arasında, kırsal Güney'den endüstrilemiş Kuzey'e bir

milyondan fazla Güneyli siyahi göç etmiş, bu göç sonucunda da üç yıl (1911-1914) gibi kısa bir sürede siyahi nüfus iki katına çıkmıştır (Durmuş, 2008:4).

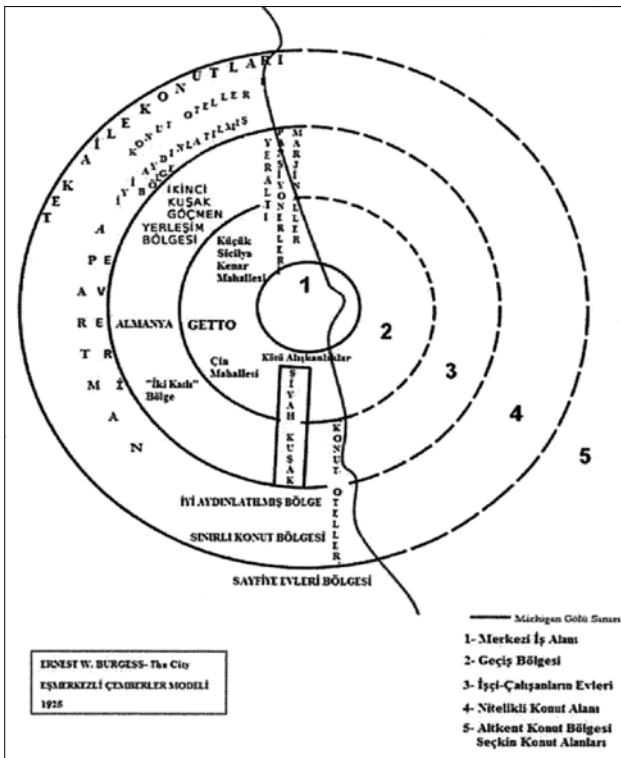
Park ve takipçileri olan Burgess ve Mckenzie tarafından Chicago kenti üzerine yürütülen çalışmalarda pozitivist bir tavırla bitki ve hayvan ekolojisindeki kavramlar sosyoloji alanına aktarılmış ve bu da sosyal bilimler alanında "insan ekolojisi" kavramının doğmasına sebep olmuştur. İnsan ekolojisinin araştırma birimi, belli bir coğrafi ve kültürel yaşama yeri içerisinde bulunan insanların meydana getirmiş oldukları yerleşme gruplarıdır. Her yerleşme grubu hem kendi içerisindeki hem de diğer gruplarda bulunan elemanlarla karşılıklı bağlılık ve ilişkililik ağı içerisinde. Bu durum ortak-yaşarlık (symbiosis) ilişkisini zorunlu kılmaktadır. Her unsur yaşamak için gerekli olan şeyleri sağlamak bakımından uzmanlaşma ve işbölümü sistemi içinde olmak durumunda olduğu için bir denge halini ifade eden ekolojik düzen meydana gelmektedir (Yörükan, 1968:47-49). Chicago Okulu temsilcilerinin oluşturdukları akademik metinlerde de kendiliğinden oluşan düzen vurgusu vardır. Bu hipotezin altında yatan bilimsel kavramsallaştırma Darwin'in evrimci görüşünün bir parçası olan "denge halindeki ekolojik düzen"dir. Darwin'in kavramsallaştırdığı "denge halindeki ekolojik düzen" in temel itici gücü bütün canlı organizmaların kurduğu karşılıklı bağımlılık ilişkisidir (Aslanoğlu, 1998:27). Karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde aynı yerde yaşamak zorunda kalan canlılar birbirleriyle mücadeleye girerler ve bu mücadele sonucunda oluşan ekolojik denge içerisinde her canlı hak ettiği şekilde (burada bahsedilen hak tamamen canlıların doğuştan gelen ve değişmeyen, diğer canlılara göre yaradılışsal üstünlüklerini ifade eder) kendine yer seçer.

Görüldüğü üzere kentte yaşayan insanların hareketlerini tanımlarken, bitki ve hayvan sosyolojisinin temel tezlerinden yararlanan Chicago Okulu temsilcileri, kenti bir anlamda uzun erimde kendiliğinden dengeye oturacak bir eko-sistem ya da organizma olarak görmüşlerdir. Bu görüşe göre barındırdığı sistem içerisinde kent toplumu ekolojide ortaya çıkan rekabet (competition), istila (invasion), yerine geçme (succession) süreçleri yoluyla dengeye ulaşır.

Ekolojik görüşe göre, kentlerde yerleşme, taşınma ve yeniden yerleşme modeli içerisinde kent sakinleri geçimlerini kazanmak için mücadele ederken yaptıkları düzenlemelerle farklı semtler gelişir. Bir kent, farklı ve zıt sosyal özelliklere sahip alanların bir haritası olarak resmedilir. Modern kentlerin büyümesinin ilk safhalarında endüstriler, arz çizgilerine yakın, ihtiyaç duydukları ham maddeler için uygun bölgelerde toplanırlar. Şehirde yaşayanların sayısı arttıkça nüfus, daha çeşitli hale gelen bu iş alanlarının etrafında kümelenir. Böylece kentte yaşayanlar için olanaklarla donatılmış alanlar daha çekici hale gelir ve onları elde etmek için daha büyük rekabetler gelişir. Toprak değerleri ve emlak vergileri, ailelerin kiralardan düşük olduğu sıkışık şartlar ya da harap olmuş evler dışında, merkezi semtlerde yaşamaya devam etmelerini zorlaştıracak şekilde artar. Daha zengin özel yerleşimlerin çevrede yeni oluşan banliyölere kaymasıyla, merkezde iş ve eğlence yerleri yoğunlaşmaya başlar (Giddens, 1997:475).

Bu şekilde bir formülasyon yapıldıktan sonra Park'ın öğrencileri Burgess ve McKenzie bu sosyal ekoloji düşüncesini, kentsel yapıyı merkezden dışa doğru uzanan bir dizi ortak merkezli halkalar şeklinde gösteren ünlü "Bull's eye" (Boğa Gözü) modeline dönüştürdüler. Bu modelde, şehrin motor daresi, ulaşımın önemli bir kısmının varış yeri ve ulaşımın kilit noktalarının toplandığı, merkezde yer alan iş merkezleriydi. Bu bölgeyi çevreleyen alanda nüfus ve arazi kullanımının kaygan ve değişken olduğu "geçiş bölgesi" görülüyordu. Bu bölgede sürekli bir nüfus ve mülkiyet değişimi söz konusudur. Bu bölge ayrıca kentin ucuz işgücü pazarının yaşadığı alandır. Geçiş zonu olarak adlandırılan bölgenin dışında ise, daha başarılı işçilerin kendilerine mülk alıp Amerikan tarzı hayata daha sıkı bağlandıkları işçi sınıfı konutları bulunuyordu. Bunun da dış çevresinde, daha zenginlerin daha büyük mülkleri ile birlikte orta sınıf konutları vardı. Son olarak, ulaşım hızı ve araçları geliştikçe daha büyük alana yayılan yerleşim bölgeleri bulunmaktaydı (Burgess, 1925:47-62).

Bu modelde kent bir merkez etrafında birbirini takip eden halkalar biçiminde tanımlanmıştır. Ancak modelin kentin gelişiminde ve yerleşiminde topoğrafyayı dikkate almayan, düzenli çizgilerle kentsel değişimi açıklamaya çalışan ve siyasal aktörlerin planlama süreçlerini gözardı eden anlayışı eleştiriye uğramıştır (Keleş, 1972:6). Ayrıca birden çok merkezle büyüyen ve ulaşım hatlarının ve olanaklarının önemli belirleyiciler olarak görüldüğü metropol kentler için bu model yeterli bir kuramsal çerçeve sunmamaktadır.

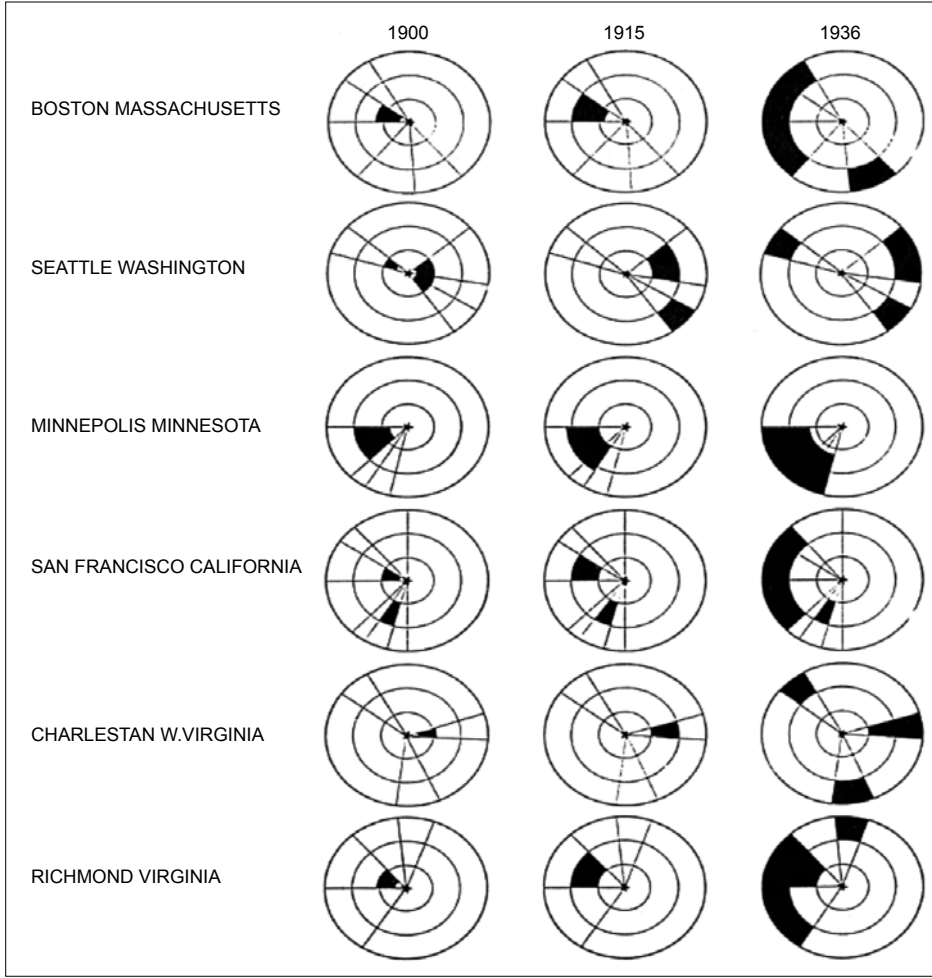
Şekil 1. Burgess ve Mckenzie'nin Boğa Gözü (Eş Merkezli Çemberler) Modeli. Kaynak: Burgess, E. W., (1925) The Growth of the City, The City The University of Chicago Press, Chicago and London. s.55.

Bu modelin ardından Homer Hoyt, 142 Amerikan kentinde, 36 yıllık gözlemlerine dayanarak 1939 yılında kentsel bölgelerin organizasyonunda ulaşım ağının önemini vurgulayan Sektör Kuramı'nı (Sector Theory) geliştirmiştir. Homer Hoyt'un gayrimenkul uzmanı olarak sürdürdüğü meslek hayatı boyunca temel ilgi alanı arazi fiyatlarını ve arazi fiyatlarının değişimi olmuştur.² Bu amaç doğrultusunda Hoyt "100 Yıl İçerisinde Chicago'daki Arazi Değerleri" adlı çalışmasında Chicago'daki arazi değerlerinin tarihi süreç içerisinde artışı ile ilgilenmiştir (Hoyt, 1933:476-487). Bu şekilde Hoyt, Burgess ve McKenzie tarafından geliştirilen modele tarihsel gelişimi ekleyerek kentlerin analizinde tarihi boyutun önemini ortaya koymuştur. Bunun yanında Hoyt'un Burgess ve Mckenzie'nin geliştirdiği kurama temel katkısı ulaşım olanakları ve güzergahlarının kent gelişimindeki önemini ortaya koyması ile olmuştur. 1920'li yıllarda araç sayısının ve ulaşım olanaklarının artışı konut yer seçiminde ve banliyöleşmede temel etkenlerden biri olmuştur. Bu tespitlerden yola çıkarak Hoyt Amerikan Şehirlerinde Yerleşim Yerlerinin Yapısı ve Gelişimi adlı eseri içerisinde yer seçiminin ve bu seçim sonucu oluşan kentsel dokunun birbirini takip eden halkalar biçiminde değil daha çok gelişen ve ulaşım hızı yüksek ulaşım hatları boyunca olduğunu ortaya koyarak Sektör Kuramı'nı geliştirmiştir (Hoyt, 1939:114-118). Hoyt birçok Amerikan kentinde yaptığı gözlemlerde ulaşımın kent makroformunda ve yer seçiminde en önemli unsur olduğunu gözlemlemiştir. Örneğin Hoyt ticaret (commercial) aktivitelerinin Merkezi İş Alanı içerisinde yoğunlaştığını ancak, üretim (manufacture) aktivitelerinin ulaşım zonları boyunca yayıldığını tespit etmiştir. Hoyt, ulaşım olanakları ve güzergahlarının aynı şekilde farklı sosyal statü gruplarına dahil insanların yer seçiminde de en önemli etkenlerden olduğunu belirtmiş ve bulunduğu dönemde yaygınlaşmaya başlayan banliyöleşme olgusunu kuramı çerçevesinde açıklayabilmıştır.

Ancak görüldüğü üzere bu kuramın kente bakışı tamamen ekonomik değer odaklı ve spekülatifdir. Hoyt kuramını kenti bütünüyle anlamaktan çok arazi fiyatlarındaki değişimi ve büyük alışveriş merkezlerinin yer seçiminde bir yöntem ortaya koymak amacıyla geliştirmiştir. Bu çok temel eksikliğin yanında kuram, sosyal sınıf yapısını basitleştirmesi, yerel yönetimleri ve planlama kararlarını gözardı etmesi, sektörlerle ilgili tanımlamalarının kendi içerisinde ve şehir ölçeğinde basitliği sebebi ile eleştirilmiştir (Keleş, 1972:8).

Chauncy D. Harris ve Edward L. Ullman tarafından 1945 yılında geliştirilen Çok Merkezli Gelişim Kuramı (Multiple-Nuclei Theory) ise önceki diğer iki kuramın aksine kentlerin çok merkezli bir gelişme eğilimi gösterdiklerini savunmuştur. Bu merkezler ya başlangıçtan beri oluşarak ya da zamanla ihtiyaç bağı olarak çeşitlenerek gelişmekteydiler. Bu modele göre

² Homer Hoyt hem kamuda ve özel sektörde sürdürdüğü çalışma hayatı boyunca büyük alışveriş merkezlerinin yer seçimi karlılığı, arazi fiyatları üzerinden şirket ve bireysel karlılığın artırılması gibi konularla ilgilenmiştir. Robert Beauregard Homer Hoyt hakkında yazdığı makalede "Eğer bir kişi kentsel gelişme ve banliyöleşme sonucu oluşan kentsel büyümeyi ve bu büyüme sürecinde ortaya çıkan kardan pay almak istiyorsa, hiç kimse veya doküman Homer Hoyt veya yazdıkları kadar o kişiye yardım edemezdi" tespitinde bulunmuştur (Beauregard, 2007:256).

Şekil 2. Hoyt'un Sektör Kuramı Şeması. Kaynak: Source: Hoyt H., (1939)The Structure and Growth of Residential Areas in American Cities, Washington, DC: Federal Housing Administration, s. 115.

kent büyüklüğü ile merkezlerin sayısı doğru orantılıdır. Kentlerde birden çok merkezin ortaya çıkmasının altında yatan sebepler bazı faaliyetlerin uzmanlaşmış özel hizmetlere ihtiyaç duymaları, bazı faaliyetlerin kendilerine benzeyen, bazılarının ise benzemeyen faaliyetlerle bir arada bulunma isteği ve yüksek kira bedelinden kaynaklı yeni merkez oluşturma isteği olarak belirtilmiştir (Keleş, 1972:9).

Bu kuram, çağımızda büyük kentlerin araziden yararlanma biçimleriyle ilgili bazı gerçekleri açıklamasına rağmen ampirik araştırmalarla desteklenmediği için eleştirilmektedir (Bal, 2008:189). Kentlerin kültürel, ekonomik ve politik geçmişleri yani tarihi boyutu bütünüyle bu modelde göz ardı edilmiş, zonlar arası geçiş ve hareketler yok sayılmıştır. Ayrıca diğer iki modeldeki gibi bu modelde de topoğrafya göz ardı edilmiş, kentte yaşayan toplumsal yapı ve organizasyonlar aşırı derecede basitleştirilmiştir.

2.2 Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme Yaklaşımı

Louis Wirth 1938 yılında The American Journal of Sociology adlı dergide yayınladığı “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme” makalesinde kenti tanımlarken daha öncesinde sadece

nüfus üzerinden yapılan sınıflandırmaların yetersiz kalacağından bahisle nüfusun büyüklüğü ile birlikte heterojenliği ve yoğunluğun da kent tanımı için önemli olduğunu belirtmiştir. Bir başka ifade ile Wirth kentsel ve kırsal alanlar arasındaki toplumsal örüntülerdeki farklılıkların üç temel sebebi olduğunu ileri sürmüştür: “ayrım, kayıtsızlık ve toplumsal mesafe yaratan büyüklük; belirli roller yardımıyla insanların birbirleriyle ilişki kurmasını sağlayan, bu tür rollerin sahipleri arasında kentsel ayrımı ve daha büyük formal düzenlemeleri gerektiren yoğunluk; hiç kimsenin kendilerine tam bağlılığı emretmediği, dolayısıyla insanların farklı ve değişken statülere sahip oldukları, farklı toplumsal çevrelere katıldıkları anlamına gelen heterojenlik” (Urry, 1999: 21).³

³ Wirth'in kentsel toplumun kırsal toplumdan farklılaşan özelliklerinin altını çizdiği kavramsallaştırması daha sonrasında Redfield ve Singer tarafından bir adım öteye götürülmüş ve kentlerin kültür üzerindeki etkilerini tanımlamaya yönelik değişik zaman perspektiflerini de içeren (kısa, orta ve uzun dönemli perspektif) yöntem geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu yöntem içerisinde Tonnie'sin cemaat ve cemiyet kavramsallaştırması bir anlamda geliştirilmiş kırsal toplumdan (folk society) kentsel topluma (urban society) dönüşümün türleri (birincil ve ikincil kentleşme) ve bu dönüşüm türleri sonucunda oluşan farklı kent kültürleri ve bu kültürel yapıların kırsal topluluktan farklılaşan ve benzeşen yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada da tıpkı Wirth'in yöntemindeki gibi kent ekonomik bir yapı olmasının ötesinde kültürel bir yapı olarak ele alınmış ve bu hususun altı çizilmiştir (Singer ve Redfield, 1954:206-233).

Wirth tanımlamasında basitte olsa ekolojik yaklaşım içerisinde saydığımız kuramcılardan farklı olarak tarihsel bir analize de girişmiştir. Wirth makalesi içerisinde Akdeniz havzasında göçebe yaşam süren halkların yerleşik düzene geçmeleri ile Batı Uygarlığı'nın temellerinin atıldığını, Batı uygarlığı içerisinde gerçekleşen modernliğin bu sürece koşul olarak batı kentleri içerisinde geliştiğini söylemiştir. Burada görüldüğü üzere Wirth tarafından tamamen Avrupa kıtası odaklı bir şehir tanımlaması yapılmaya çalışılmıştır. Burada Avrupa kıtası için birbirlerini takip eden üç dönem olarak göçebe toplum, yerleşik toplum ve aydınlanma çağı sonucu oluşan modern toplum formülasyonu ile bir anlamda kentlerin "doğal oluşum sürecinin" Avrupa kıtası özelinde yaşandığı ve dolayısıyla gerçek kentlerin ilk bu kıtada ortaya çıktığı iddia edilmiştir. Wirth'in bu varsayımında Weber'in kentleşme ve kentin ortaya çıkışına dair Batı perspektifli görüşü⁴ ile Chicago Okulu'nun Darwin'den aldığı evrimci bakış açısını ifade eden doğal oluşum süreci - doğal denge kavramlarının baskın izlerini görmek mümkündür. Zaten Wirth aynı makalesinde kendi kentleşme kuramına en yakın yaklaşımlar olarak Max Weber'in "Şehir" adlı makalesini ve Robert E. Park'ın "Şehir: Kentsel Çevre İçerisindeki İnsan Davranışlarının Araştırılmasına Dair Öneriler" yazılarını göstermiştir (Wirth, 2002:85-86).

Wirth makalesinde "Kent yalnızca, günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değildir, aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi olan bir merkezdir" tanımlamasını yaparken bir yandan da kentlerin en önemli sorunsalını da tanımlamıştır. Merkez olarak çok geniş ölçekli çekim gücü olan kentler, yarattıkları bu çekim neticesinde fiziki çevre ve nüfus olarak büyümektedirler. Bu büyümenin ve kente eklenen yeni nüfusun yerleşik nüfus ile olan gerilimli ilişkisi Wirth için öncelikli problemdir. Wirth makalesinde toplumbilimciler adına bu sorunsalı şu şekilde ifadelendirmiştir:

"Kent toplumbilimcisinin ana sorunu, çok sayıda türdeş olmayan insan barındıran, yoğun nüfuslu yerleşim yerlerinde görece olarak sürekli bir biçimde gözlenen toplumsal eylemlerin ve örgütlerin biçimlerini keşfetmek olmalıdır" (Wirth, 2002:86).

Wirth kentlerde gördüğü problemi bu şekilde tespit ederken, makalesinde kentleşmeyi bir yaşam biçimi olarak ele almış ve toplumun kendi iç yapısından öte birey üzerinden yola çıkarak toplumsal analize varmayı hedeflemiştir. Wirth, Georg Simmel'in Metropol ve Yaşam adlı makalesinde analiz ettiği metropol insanının ruh dünyasını kendi kavramsallaştırması içerisinde kabul etmiştir. Simmel metropol dünyasının tama-

men paraya dayalı kurgusu içerisinde yarattığı kentsel çevre ile insan doğasının uyumsuz olduğunu belirtir. İnsan zihninin çok ötesinde bir hızla işleyen metropol dünyasında Simmel'in metropolis bireyi kendini güvensiz hisseder. Metropol'ün doğaya aykırı hızı ve barındırdığı insan zihninin sindiremeyeceği yoğunluktaki imgeler topluluğu kişiyi güvensizliğe iter. Bu durum Simmel'e göre gizli bir antipati ve fikri çatışmanın hazırlık aşamasına işaret eder (Simmel, 2005:167-184). Wirth, Simmel gibi kentsel yaşamın gerilimli bir doğasının olduğunu varsaymış ve kentte fiziksel ilişkilerin yakın olmasına karşın toplumsal ilişkilerin uzak olduğunu belirterek kentsel dünyanın, insanları yalnızca görsel olarak tanımaya olanak sağlayan bir yapısının olduğunu ileri sürmüştür (Wirth, 2002:93).

Wirth'in bu önermesi Giddens tarafından eleştirilmiş ve abartılı bulunmuştur. Giddens'a göre modern kent topluluklarında yakın arkadaşlık veya akrabalık bağları içeren topluluklar Wirth'in düşündüğünden daha fazla ve süreklidir (Giddens, 1997:477). Ayrıca çelişkili şekilde Wirth kentli bireyi yüzeysel ilişkilerden ötürü şizoid birey olarak tanımlarken, aynı makalesi içerisinde kentli bireyi "..., geniş ölçüde, ekonomik, siyasal, eğitimsel, dinsel ya da kültürel alanlardaki gönüllü örgütlerin etkinlikleri sayesinde, kişiliğini ifade eder, geliştirir, statü kazanır ve uğraş alanını oluşturan eylemleri sürdürülebilir" (Wirth, 2002:104) şeklinde tanımlamıştır. Görüldüğü üzere Wirth tarafından ilişkilerin yüzeysel yaşandığı ve şizoid bireyin oluşmasına sebep olan kent, bir yandan da "gönüllü" örgütler aracılığı ile kişilerin bireysel gelişimleri için eşsiz ve çeşitli ortamlar sunmaktadır.⁵

Wirth kent, kentli ve kentleşmeye dair kültür üzerinden yaptığı bu analizlerden sonra kentleşmeyi "bir yaşam biçimi" olarak sunmuş ve tüm bu kavramları içerisinde toplayabileceği çerçevede bir başlık elde etmiştir. Bu şekilde hem kavramları hem de kavramlar arasındaki derinlikli ilişkileri analiz etme zorunluluğundan bir nevi uzak durmuştur.

3. Chicago Okulu'nun Kentbilime Katkısı ve Yöneltilen Eleştiriler

Chicago Okulu iki dünya savaşı arasında Amerika'da gelişimini sürdürürken bir anlamda Avrupa'da yavaşlamış olan sosyoloji çalışmalarını okyanusun öte yakasına taşımıştır. Bu okul içerisinde yapılan çalışmaların temel özelliği ekoloji biliminin de etkisiyle kenti yaşayan bir organizma olarak tanımlamasıdır. Yapılan çalışmalar neticesinde kent, mekan ve nüfusa ilişkin nicel ölçütlerle değerlendirilen bir olgu olmaktan çıkmış, nitel

⁴ Weber "Şehir" adlı çalışmasında kent ekonomisi ile bağlantılı olarak ekonomiyi yönlendirecek kent siyasetinin önemini vurgulamış; kentlerin kapalı sistemler olduğu önermesinden hareketle kentlerde özerk siyasetin varlığının temel gereklilik olduğunu söyleyerek bunun da ancak Avrupa coğrafyasında ortaya çıkan prensliklerde var olabileceğini varsaymıştır. Ayrıca Weber kale, pazar, mahkeme (kendine ait özerk hukuk), birlik ve kısmi özerkliği kentsel topluluğun ortaya çıkması için asgari koşullar olarak belirterek bu olgunun yalnızca Avrupa'da ortaya çıktığını belirtmiştir (Weber, 2012:97-113).

⁵ Hem kentteki akrabalık ilişkilerinin zayıflaması ve yüzeyselleşmesi anlamında hem de şehir yaşamında bireylerin yalnızlaşmış, anomali gösterdikleri noktasında Wirth'in önermelerinin kapsayıcılığı tartışmalıdır. Örneğin Kayseri özelinde yapılan bir çalışmada deneklerin %84.2'si şehirde yalnızlık hissetmediklerini ifade ederken, %18.9'u, komşularına çat kapı girebileceklerini, %41.2'si randevu olarak sık sık komşularına gittiklerini, %32.5'i önemli günlerde komşularını ziyaret ettiklerini ifade etmişlerdir. Komşularına gitmeyenlerin oranı ise %7.4 olarak belirlenmiştir (Karaman, 2003:122). Türkiye özelinde buna benzer sonuçların elde edileceği birçok çalışmaya rastlamak olanaklıdır. Nitelik Gökçe vd. Yaptıkları çalışmada bu durumu Türkiye şehirleşmesinin kendine özgü bir özelliği olarak nitelendirebileceğimiz geçekondulu şehirleşme, akrabalık ilişkilerinin yoğun olarak sürdürülmesine ve yeniden üretilmesine zemin hazırladığı biçiminde yorumlamışlardır (Gökçe, B. vd, 1993: 351). Bu bağlamda şehir, bir yalnızlaşma ve akrabalardan kopma ortamı değildir.

özellikleriyle tanımlanan bir kavram haline gelmiştir. Bu kırılma noktası esas itibari ile Chicago Okulu'nun özgünlüğünü ve en temel eleştiri alanını da ortaya çıkarmaktadır. Kente nitel değişkenler üzerinden bakan Chicago Okulu sayesinde kentte yaşayan birey önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktadan yola çıkarak kent sosyolojisi gelişmiş ve planlama sürecine özgün çalışma yöntemleriyle birlikte (anket, gözlem vb.) entegre olmuştur. Bir anlamda kent artık kendi başına güncel araştırmalar için laboratuvar haline gelmiştir.

Ancak Chicago Okulu'nun çalışmalarında sosyal olgular (nitel değişkenler) üzerinden yapılan tanımlamalarda, fiziki çevre, mekan (nicel değişkenler) neredeyse hiç göz önüne alınmamıştır. Bu yöntemin doğal sonucu olarak da Ekolojik Yaklaşım bölümünde anlatıldığı üzere aşırı basitleştirilmiş ve soyutlanmış, kimi zaman topoğrafya ve ulaşım ağı gibi önemli faktörleri hiç dikkate almayan kent modelleri geliştirilmiştir.

Chicago Okulu kenti yaşayan bir organizma olarak ele alıp onu tanımlamaya çalışırken, ekoloji biliminden ve Darwin'den esinlenmiştir. Ancak kenti tanımlamaya çalışırken seçtiği bu pozitivist yöntem temel eleştiri noktalarından birisi olmuştur. Lefebvre'in "indirgemeci" olarak nitelendirdiği bu yöntemi Kentsel Devrim adlı eserinde şu şekilde eleştirmiştir:

"19. Yüzyılın sonlarına doğru, son derece indirgemeci olan ve bunu bilinçsizce yapan bir kent düşüncesi (böyle bir şeyden söz edilebilirse) mesken kelimesini bir tarafa bırakıp tam anlamıyla parantez içerisine aldı; "insanoğlu"nu yeme, uyuma, üreme gibi birkaç temel eylemle sınırlandıran, basitleştirilmiş bir işlev olarak yaşam alanı terimini tasarladı. Bahsi geçen temel işlevsel eylemlerin hayvani olduğu bile söylenemez. Hayvanlık, daha karmaşık bir kendiliğindenliğe sahiptir" (Lefebvre, 2013:79).

Görüldüğü üzere Lefebvre Chicago Okulu'nu, geliştirdiği mekanın aşırı basitleştiren kent tanımı sebebiyle ve sosyal olguları ekoloji bilimine dayandıran aşırı derecede indirgemeci pozitivist yaklaşımı nedeniyle eleştirmiştir. Lefebvre'e göre kent sosyolojisi ile hayvan sosyolojisi arasında ilişki kurulurken sadece kent yaşamı değil, hayvanlar dünyasındaki yaşam da aynı şekilde aşırı derecede basite indirgenmiştir.

Aynı indirgemeci tavır Wirth'in makalesinde kent için ortaya koyduğu nicel kriterler (nicelik, yoğunluk, heterojenlik) açısından da geçerlidir. Wirth'in bu yaklaşımı, yıllar süren araştırmalara rağmen, teorisini destekleyecek bir kanıt bulunmadığı yönünde farklı yazarlar tarafından eleştirilmiştir:

"Çok açık ki nicelik, yoğunluk ve heterojenlik kenti tanımlar, özellikle bu değişkenler geniş ölçekli olduğunda; öte yandan bunların herhangi birindeki artış ya da kombinasyon, zorunlu olarak daha fazla kent etkisi üretmemektedir. San Francisco gibi nispeten daha küçük kentler, yüksek oranda kentsel ve çeşitli; Indianapolis, Nashville gibi daha büyük olanalar ise daha az kentseldir." (Gottdinener ve Budd'dan akt. Özdemir, 2010:57) Seçtiği çalışma yöntemi açısından Chicago Okulu'na yapılan bir diğer eleştiri ise çalışma alanı ve zaman aralığına ilişkindir. Chicago Okulu, çalışma alanı olarak sadece Amerikan kentle-

rini ele almış, daha çok da Chicago özelinde çalışmalarını yürütmüştür. Dolayısıyla tek bir coğrafyadaki örnek çalışmadan hareketle kapsayıcı bir teori ortaya koyması mümkün olmamıştır.⁶ Zaman aralığı Louis Wirth'in Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme makalesine başlarken yaptığı yüzeysel tarihsel analiz dışında tamamen endüstri devrimi sonrası ortaya çıkan sanayi kentine yöneliktir. Dolayısıyla kent tarihinin oldukça kısıtlı bir dönemini ele alan yaklaşımı ile binlerce yıllık tarihe sahip kent olgusunu açıklarken Chicago Okulu, tarihsel derinliği anlamında başarılı olamamıştır. Bu yüzden her ne kadar kent tipolojisi çalışmaları yapmış olsa da kentlerin ihtisaslaşmasında önemli derecede etkisi olan tarih kavramını analizleri içerisine almadığından Chicago Okulu'nun yönteminin turizm kentleri ve dini kentler gibi sanayileşmenin itici güç olmadığı kent tipolojilerini tanımlarken başarılı olamayacağı açıktır. Genel olarak da bakıldığında tarihsel süreç içerisinde kentler her tarihi dönemde değişik boyutlarıyla kentin fiziki ve sosyal yapısına eklemeler yaparak büyümüşlerdir. Dolayısıyla kentlerin tipolojisi ve gelişim serüvenleri tarihten bağımsız değildir.

Chicago Okulu'nun yaptığı bir diğer indirgemecilik de toplumu incelerken seçtiği kültüralist yöntemle ilişkilidir. Bu yöntemde Chicago Okulu toplumu bireylerin toplamından oluşan kalabalık olarak görür ve bireyi de sınıfsal ilişkilerinden bağımsız olarak sadece kültürel özellikleri ile tanımlar. Burada ifade edilmek istenen Chicago Okulu'nun bireyi her türlü sınıfsal özelliğinden soyutlayarak ele alması, toplumu ve toplum içerisindeki gerilimleri incelerken sınıf temelli bakış açısını reddetmesidir. Bu yöntemin doğal sonucu olarak da "Kent" Chicago Okulu içerisinde sınıf ilişkilerinden bağımsız kültürel bir olgu olarak tanımlanmıştır.

Wirth'in yaptığı bu kültürel yapıya dayalı insan tanımlamasının yanında, Park ise kökeni Hobbes'a kadar uzanan doğa durumundaki tanımından yola çıkarak insanı "dünyaya tutkuları, içgüdüleri ve kontrolsüz istekleri ile gelen" (Aslanoğlu, 1998:26) bir varlık olarak tanımlamıştır. Park'ın kurgusundaki insan, doğuştan gelen avantajlarını kullanarak kendisi için en uygun mekanı seçecektir. Bu şekilde kent içerisinde eşitsizliğin görünür kılındığı çöküntü bölgeleri, gettolar kaçınılmaz ve doğal bir sürecin sonucu olarak gösterilmiştir.

Ancak hem Wirth'in hem de Park'ın yöntemleri Chicago kentinde yaşanan ırkçı çatışmaların altında yatan yeni gelen ucuz iş gücü ile yerleşik işgücü arasındaki gerilimi ve kent içerisindeki nüfus hareketlerinin altında yatan ekonomik-sınıfsal hareketleri görmekten uzaktır.⁷ Bu bakış açısı esas itibari ile

⁶ Zaten bu durum ülkemizde de Chicago Okulu'ndan etkilenecek yapılmış kır ve kent monografilerinin tamamında görülmektedir. Chicago Kenti için belirlenen yöntem ve kriterlere göre yapılmış çalışmaların sonuçlarına göre Anadolu coğrafyasındaki kentler (İzmir dahil olmak üzere) kent sayılmamışlardır. Örneğin Mübcecel Belik Kıray'ın İzmir şehri incelediği Örgütlemeyen Kent adlı kitabında İzmir için "az gelişmiş, büyük kent" tanımlaması kullanılmıştır (Kıray, 1998:98-125).

⁷ Amerika 1880'lerden itibaren Pensilvanya'daki kömür madeni eylemleri ve Chicago'yu da içine alan birçok kentteki 8 saatlik işgücü eylemleri ile başlayan bir süreçte sınıfsal hareketlerin ve çatışmaların yoğun yaşandığı bir ülke olmuştur. Birçok Avrupa ülkesinde olmayan işçi örgütleri bu ülkede o tarihlerde örgütlenmişlerdir. Bunlardan öne çıkanları Amerikan Sosyalist Emek Partisi, Birleşik Emek Partisi, Emek Şovalyeleri Örgütü'dü. Emek Şovalyeleri Örgütü'nün o tarih itibari ile 600.000 üyesi vardı (Engels, 1994:29-38).

hakim sınıfın yaşamını sürdürmesini olanaklı kılacak bir tasarıma sahiptir. Bu anlamda Chicago Okulu'nun seçtiği sorunsal ve yöntemi Castells şu şekilde tanımlamış ve eleştirmiştir:

“Sosyolojik işlevciliğin temelinde yatan sorunsal toplumsal bütünleşmedir ve köklerinden kopmuş göçmen kitlesinin kapitalist kentin üretken makinasıyla bütünleştirilmesi (ve sınıfsal olarak disipline sokulması) gereğine işaret eder. Chicago Okulu'nun tümü, akademik sosyolojinin kurucuları da dahil olmak üzere, bu tema ile uğraşırlar. Ancak iktidar ilişkilerinin kentin temel eksenini olarak algılanması, sorulacak sorularla birlikte bunları yanıtlamak için gerekli araçların da yerini değiştirmektedir. Artık sorun bir mahalledeki toplumsal yaşamın, hakim kültür karşısında nasıl örgütlendiği değildir; sorun, çıkarları doğrultusunda yapısal olarak belirlenen toplumsal grupların arasındaki güç ilişkileridir” (Castells, 1997:18-19).

Chicago Okulu'nun geliştirdiği yöntemde toplum, sınıfsal özelliklerinden arındırılmış bireyler topluluğu olarak tasarlanırken, toplumda yaşanan gerilimler uzun vadede kendiliğinden dengeye gelecek hareketler olarak görülerek, ezilen kesimlerin örgütlenmeleri, mücadele etmeleri anlamsız gösterilmiş; bu kesimlerin devrimci potansiyellerinin söndürülmesinin bilimsel altyapısı oluşturulmuştur. Daha net şekilde ifade etmek gerekirse Chicago Okulu'nun kullandığı Darwin'in evrimci bakış açısının, toplumun ezilen ve sömürülen kesimlerinin devrimci potansiyellerini sönmülendirmek için kullanıldığı söylenebilir. Thorns bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“İstikrara verilen bu önem, şehir üzerine teori geliştirmelerinde düzenin değişikliğe göre daha egemen motif olmasını sağlar. Bunun düşünce sistemlerinde meydana getirdiği eksiklik, kendi çıkarları doğrultusunda şehri bilinçli olarak biçimlendiren güçlü sosyal aktörlerin göz ardı edilmesidir” (Thorns, 2004:29).

Bu şekilde kentte süregelen eşitsiz gelişme koşulları tabiata referans verilerek doğallaştırılmakta ve kökleri doğanın kurallarında yattığı ima edilen kapitalizmi çözümlemenin gereği ortadan kaldırılmaktadır. Aynı şekilde serbest piyasa ekonomisinin ideolojik temellerinin dayandığı “bencil insan” figürü Chicago Okulu'nun tüm kent analizlerinin de dayanak noktasını oluşturmuştur. En güçlünün hayatta kaldığı evrim düşüncesi (Darwin) ile arazi piyasası ve yer kiralarının seviyesi (Ricardo) arasındaki ilişkileri bitki ekologlarının geliştirdiği istila, yerine geçme ve egemenlik kurma kavramlarının ışığında kavramsallaştırılan doğal alanlar modeli Chicago Okulu'nun temel düşünce sistemini oluşturmuştur (Arli, 2012:130). Chicago Okulu'nun geliştirdiği düşünce sistemine göre aynı varsayım planlama açısından rasyonel planlamanın reddi noktasına kadar varabilmektedir. Çünkü kent, içerisinde her ne yapılsa yapılsın zamanla kendiliğinden dengeye ulaşılacak bir alan olarak görüldüğünden, bu alanda meydana gelen değişiklikleri yönetebilmek için rasyonel planlama sürecine de gerek kalmamaktadır.

Sonuç

İlk kez Comte tarafından kullanılan ve ilerleyen dönemde bilim haline gelen Sosyolojinin gelişim sürecinde ve planla-

ma meslek alanı içerisinde Chicago Okulu oldukça özgün bir yere oturmaktadır. Darwin'in evrimci bakış açısı ile Spencer'in biyolojik organizmalarla toplumsal işleyiş arasında ilişki bulunduğunu varsayan görüşleri Chicago Okulu'nun düşünsel zeminini oluşturmuştur. Teorik temelini Darwin, Comte ve Spencer'in görüşleri üzerine şekillendiren Chicago Okulu'nun düşünsel yapısını zenginleştiren ikinci katman ise Weber ve Tonnies gibi alman sosyologlar olmuştur. Tonnies temelde kent ve kapitalizm ilişkisini irdelemiş, kapitalizmle kentlerde kültürel anlamda meydana gelen değişikliklerle ilgilenmiştir. Öncelikle cemaat (Gemeinschaft) ve cemiyet (Gesellschaft) arasındaki ilişki ve farklılığın üzerinde durmuştur. Daha sonrasında kente özgü cemiyet hayatının kapitalizmle birlikte ortaya çıktığını ve bunun ussal istemle ortaya çıktığını vurgulamıştır (Tonnies,2005:185-217). Aynı şekilde Avrupa Kıtası özelinde kapitalizmin gelişim çizgisi ile kentlerin gelişim çizgisi arasında paralellik ve nedensellik ilişkisi kuran ve Marx'ın sınıf vurgusundan öte statü vurgusu yapan Weber'in çalışmaları Chicago Okulu'nun geliştireceği yöntem açısından önemli bir zemin oluşturmuştur. Çünkü Chicago Okulu'nun Amerika'da kent sosyolojisini geliştirmeye başladığı dönem içerisinde Avrupa Kıtası'nda Frankfurt Okulu (Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü) Marksizmin yeniden yorumlanmasının yollarını arıyor ve bu doğrultuda sınıfsal bir bakış açısıyla toplumsal gelişmeleri yorumlamaya çalışıyordu.⁸

Chicago Okulu tam bu noktada kapitalizmin hızla geliştiği ve kent çevresini her anlamda değiştirdiği Amerika kıtası özelinde Marksist çizgiden uzak bir doğrultuda kenti analiz etmenin olanaklarını sunuyordu. Bu olanak basit bir analizin ötesinde öyle bir çerçeveye sahipti ki doğa bilimlerine dayanarak geliştirdiği teorik çerçeve içerisinde kapitalizmin her türlü eşitsizliği, yıkıcılığı olağanlaştırılabiliyordu. Bir yandan Chicago Okulu bünyesinde geliştirilen kentsel ekolojik kuram içerisinde kentler doğa bilimlerinden alınan bir takım terimlerle açıklanmaya çalışılırken; diğer taraftan yine aynı okul içerisinde geliştirilen kültüralist yaklaşım çerçevesinde kent sadece yaşam biçimi olarak ele alınıyor ve sınıfsal ilişkilerden soyutlanarak kültürel bir öğeye indirgeniyordu.

Chicago Okulu'nun kent toplumuna ilişkin geliştirdiği yöntem bir yandan Alman sosyoloji geleneğinden gelen kültüralist ve doğa bilimci yöntemlere diğer yandan da Adam Smith ve Bastiat gibi liberal ekonomistlerin kuramlarına dayanıyordu.⁹ Bu şekilde kentlerle kapitalizm arasında nedensellik ilişkisi kurulu-

⁸ Okulun ilk yöneticisi olan Grünberg Frankfurt Okulu olarak adlandırılacak olan Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü adına bu duruşu 1923 yılında yaptığı açılış konuşmasında “Sorunlarımızı çözümlenmede anahtar olarak öğretilen yöntem Marksist yöntem olacaktır” şeklinde ifade etmiştir (Slater, 1998:17).

⁹ Park, The City adlı eser içerisinde yer alan makalesinde kenti birey olarak insana yeteneklerini ve ilgi alanlarını beslemesi için olanaklar sunan bir Pazar olarak kurgulamış ve bu Pazar içerisinde Adam Smith'den yaptığı alıntıda belirttiği üzere bireysel rekabet doğrultusunda iş bölümünün gerçekleştiğini ifade etmiştir (Park, 1925:12-13). Aynı şekilde Sosyoloji Bilimine Giriş adlı eserde Burgess ve Park rekabet kavramını inceledikleri bölüm içerisinde doğadaki rekabet kavramının benzerinin ekonomik alanda da gerçekleştiğini belirtmişler ve bu görüşlerini Darwin, Adam Smith ve Frederic Bastiat'ın rekabet kavramı üzerine ortaya koydukları varsayımlar arasında benzerlik kurarak ispat etmeye çalışmışlardır (Burgess ve Park, 1921:505-552).

yor ve kapitalizmin yaşandığı mekanlar olarak kentlerdeki tüm ilişkilerin ve eşitsizliklerin “doğallaştırılması” yapılabiliyordu. Örneğin Wirth’in kenti kültürel bir öge olarak ele alırken kullandığı heterojenlik Castells’in ifadesi ile market ekonomisinin yarattığı ihtisaslaşmanın doğal bir sonucu olarak gösterilmiştir (Castells, 1977:78). Bu şekilde kent ve kapitalizm arasında sarsılmaz bir neden sonuç ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır.

Bu anlamda Chicago Okulu, Frankfurt Okulu içerisinde Marksizm üzerinden toplumu açıklamaya ve dönüştürmeye çalışan akımdan bilinçli ve köklü bir kopuşu ifade ediyordu. Zaten Chicago Okulu’nun hakim sınıf lehine geliştirdiği bu bakış açısı okulun ortaya çıkış dinamiklerinden de net olarak görülebilmektedir. Esas itibari ile okul kapsamlı bir kent tanımı ve yöntemi geliştirmekten öte Chicago’daki etnik ve kitlesel ayaklanmaların sebeplerinin araştırılması için, Park tarafından kurulmuştur. Ancak yaptığı çalışmalar neticesinde niteliksel sosyolojinin ortaya çıkışı sağlanmış (Arılı, 2012:128) kent, sosyoloji biliminin odak noktasına yerleşmiştir.

Kentlerin sosyoloji bilimi içerisinde önemini ilk kez vurgulayan okul olması sebebi ile kent kuramları içerisinde önemli bir yere sahip olan Chicago Okulu’na daha sonraki süreçte yöneltilen eleştirilerin en önemli dayanağını da aşırı basitleştirmiş ve ekonomi-politikten ve siyasal analizlerden hakim sınıflar lehine uzak duran yöntemi benimsemesi sebebi ile olmuştur. 1920’lerden 1950’lere varıncaya değin kent çalışmalarında bahsi geçen bir yöntem olarak kabul edilen kentsel ekolojik kuram 1970’lere gelindiğinde yerini neo-marksist düşüncülerin ortaya koydukları kent açıklamalarına bırakmıştır.

Ağırlıklı olarak Lefebvre, Harvey ve Castells tarafından ortaya konulan kuramlar Chicago Okulu’nun bilinçli olarak araştırma çerçevesi dışında tuttuğu ekonomi politik ve buna bağlı olarak kentlere sınıfsal bakış açısını (ki bu sınıfsal bakış açısı klasik Marksist teorinin sınıfsal bakış açısından daha kapsayıcıdır) kent araştırmalarının gündemine sokmuştur.

KAYNAKLAR

1. Arılı A., (2012) Kent Sosyolojisi, Hece Yayınları, (Editör: Köksal Alver), İstanbul.
2. Aslanoğlu, R.A., (1998) Kent, Kimlik ve Küreselleşme, ASA Kitabevi.
3. Bal, H., (2008) Kent Sosyolojisi, Fakülte Kitabevi, Isparta.
4. Beauregard, R., (2007) “More Than Sector Theory: Homer Hoyt’s Contributions to Planning”, Journal of Planning History, Society for American City and Regional Planning History.
5. Burgess, E. W., (1925) The Growth of the City, The City The University of Chicago Press, Chicago and London.
6. Castells, M. (1977) The Urban Question (Marxist Approach), Edward Arnold Ltd. London.
7. Castells, M., (1997) Kent Sınıf İktidar, Bilim Sanat Yayınları.
8. Comte, A., (2001) Pozitif Felsefe Kursları, Sosyal Yayınları.
9. Cronon, W., (1991) Nature’s Metropolis: Chicago and the Great West., University of Washington, New York.
10. Cuff, E.C.; G.C.E. Payne; D.W. Francis, D.E. Hustler ve W.W. Sharrock (ed.) (1989), Perspectives in Sociology, Londra: Unwin Hyman. İkinci Baskı.
11. Durmuş, E., (2008) “Chicago at the Turn of The Century: Dynamism,

Momentum and Power” Republic of Turkey Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences English Language and Literature Department, PhD Thesis, Van.

12. Engels, F. (1994) “Amerika İşçi Hareketi, Amerikan Baskısına Önsöz”, İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu, Sosyalist Yayınları, İstanbul.
13. Giddens, A. (1997) Sociology, Third Edition, Cambridge.
14. Gottdinener, M. And Budd L., (2005) Key Concepts in Urban Studies, London: Sage Publication.
15. Gökçe, B., Acar, F., Ayata, A., Kasapoğlu, A., Özer, İ., Uygun, H. (1993) Gecekonularda Aileler Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yay., Ankara.
16. Haeckel, E. (1969) Über entwicklungsgang und aufgabe der zoologie. Jenaische Zeitschrift für Medizin und Naturwissenschaft 5.
17. Hoyt, H.,(1939) The Structure and Growth of Residential Areas in American Cities Washington, DC: Federal Housing Administration.
18. Hoyt, H.,(1933) One Hundred Years of Land Values in Chicago, Chicago: University of Chicago Press.
19. Kara T. (2011), “Chicago Okulu: Chicago’ya Özgü Bir Perspektif”, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 22. Sayı.
20. Karaman, K., (2003) Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 4, Türkiye.
21. Keleş R., (1972) Şehirciliğin Kuramsal Temelleri, Siyasal bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
22. Kıray, M. B., (1998), Örgütlemeyen Kent: İzmir, Bağlam Yayınları.
23. Lefebvre, H., (2013) Kentsel Devrim, Sel Yayıncılık, İstanbul.
24. Maus, H., (1998) A Short History of Sociology, London: Routledge.
25. McKenzie R. D., (1925) The Ecological Approach to the Study of Human Community, The City, The University of Chicago Press, Chicago and London.
26. Odum, E. P. ve Barrett G. W., (2008) Ekolojinin Temel İlkeleri, (Çev. Kani Işık) Palme Yayıncılık, Ankara.
27. Özdemir, E., (2010), “Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekanın Çözülmesi”, İdeal Kent, Sayı 1, Ankara.
28. Park, R.E. (1925) The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment, The City The University of Chicago Press, Chicago and London.
29. Park R.E.ve Burgess, E.W., (1921), Introduction to the Science of Sociology, The University of Chicago Press, Chicago, Illinois.
30. Parker, S., (2004) Urban Theory and The Urban Question, London and New York, Routledge.
31. Ragon, M., (2010) Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi, (Çev. M. Aykaç Erginöz) Kabalıcı Yayınları, İstanbul.
32. Redfield R., Singer M. (1954) The Cultural Role of Cities, Economic Development and Cultural Change, Vol. III. University of Chicago.
33. Simmel, G., (2005) Metropol ve Zihinsel Yaşam, Şehir ve Cemiyet, (Der. Ahmet Aydoğan), İz Yayıncılık, İstanbul.
34. Slatter, P., (1998) Frankfurt Okulu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
35. Swingewood, A., (1998) Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi. Çeviren: Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları.
36. Thorns, D. C., (2004) Kentlerin Dönüşümü, Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam, Soyak Yayınları.
37. Tonnies, F., (2005) Gemeinschaft ve Gessellschaft, Şehir ve Cemiyet, İz Yayıncılık, İstanbul.
38. Urry J., (1999) Mekanları Tüketmek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
39. Weber, M., (2012) Şehir, Yarın Yayınları, İstanbul.
40. Wirth, L., (2002) “Bir yaşam biçimi Olarak Kentleşme”, 20 Yüzyıl Kenti, İmge Kitabevi, (Der. Bülent Duru, Ayten Alkan), s.85.
41. Yörükcan A., (1968), Şehir Sosyolojisinin Teorik Temeller”, İmar ve İskan Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Anahtar sözcükler: Chicago; ekoloji; kent; kültür; sosyoloji.

Key words: Chicago; ecology; city; culture; sociology.